

การแสดงพื้นบ้านภาคกลางในจังหวัดอ่างทอง

Central Region Style Folk Performances in Angthong Province

เฉลิมชัย ภิมรัมย์รักษ์ / Chailermchai Piromrak¹

Received: Jun. 30, 2022 Revised: Oct. 13, 2022 Accepted: Dec. 13, 2022

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. รวบรวมข้อมูลประเภทการแสดงและคณะกรรมการแสดงพื้นบ้านภาคกลางในจังหวัดอ่างทอง และ 2. ศึกษาประวัติความเป็นมาของรูปแบบการแสดงพื้นบ้านภาคกลางในจังหวัดอ่างทอง โดยการรวบรวมข้อมูลเอกสารและข้อมูลภาคสนามของคณะกรรมการแสดงพื้นบ้านภาคกลางในจังหวัดอ่างทองที่ทำการแสดงเป็นระยะเวลาไม่น้อยกว่า 20 ปี ถึงปี พ.ศ. 2565 เครื่องมือที่ใช้ ได้แก่ แบบสำรวจเบื้องต้นแบบสัมภาษณ์ และการสังเกตแบบไม่เป็นทางการ ผลการวิจัยพบว่า การแสดงพื้นบ้านภาคกลางในจังหวัดอ่างทองมีทั้งหมด 4 ประเภท ได้แก่ 1. โขนสด 2. ลิเก 3. รำโทน และ 4. ละครชาตรี โดยมีจำนวนคณะกรรมการแสดง ดังนี้ คณะกรรมการแสดงโขนสด 3 คณะ คณะกรรมการแสดงลิเก 7 คณะ คณะกรรมการแสดงรำโทน 1 คณะ และคณะกรรมการแสดงละครชาตรี 23 คณะ ซึ่งมีรายละเอียดการแสดงประเภทต่าง ๆ ดังนี้ 1. โขนสด เป็นการแสดงที่เกิดจากชาวบ้านนำมาร้องรำกัน มีต้นแบบมาจากการแสดงหลายประเภท เช่น หนั่งตะลุง โขน ละครชาตรี ลิเก เป็นต้น มักแสดงเรื่องราวเกียรติและมีการเพิ่มตัวละครบางตัว มีการดำเนินเรื่อง

¹ภาควิชานาฏศิลป์ วิทยาลัยนาฏศิลป์อ่างทอง สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

¹Division of Thai Dance, Angthong College of Dramatic Arts, Buditpatanasilpa Intitute

รวดเร็วเน้นตลกขบขัน 2. ลิเก มีต้นกำเนิดมาจากการสวดเพื่อสรรเสริญและเข้ามาในประเทศไทย โดยชาวมุสลิมทางภาคใต้เป็นมหรสพที่ถ่ายทอดการแสดงผ่านการร้อง รำ เจริจา และท่าทางให้ผู้ชมที่มีความเข้าใจมีการปรับปรุงพัฒนาองค์ประกอบการแสดงตามความสนใจของผู้ชม 3. รำโทน เป็นเพลงพื้นบ้านจากการจดจำเนื้อร้องไม่มีการจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร สาเหตุที่เรียกว่ารำโทน เนื่องจากใช้ “โทน” ลักษณะเป็นกลองหน้าเดียว เป็นเครื่องดนตรีหลักในการให้จังหวะผู้แสดงชายและหญิงจะเดินร้องและรำเป็นวงกลมทำท่าทางตามบทร้อง 4. ละครชาตรี เป็นการแสดงเพื่อความบันเทิงและพิธีกรรมความเชื่อในการแสดงเพื่อถวายต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์เมื่อได้รับสิ่งที่ต้องการการดำเนินเรื่องเน้นความรวดเร็ว สนุกสนาน ตลกขบขันด้วยการร้องตามบทและมีการเจรจาทวนในบทร้อง เพื่อขยายความให้เกิดความเข้าใจมากขึ้น

คำสำคัญ : การแสดงพื้นบ้าน ภาคกลาง จังหวัดอ่างทอง

Abstract

This study is qualitative research. The objectives of this study were to: 1. collect information on types and troupes of central region folk performances in Ang Thong Province, and 2. study the history and style of central region folk performances in Ang Thong Province. Documents and field data were collected for a period of no less than 20 years (until 2022) from the central region folk performing troupes in Ang Thong Province. The tools were preliminary surveys, interview forms, and informal observations. The results show that there were 4 types of central region folk performances in the in Ang Thong Province together with 1. Khon Sod 2. Likay 3. Ram Tone and 4. Chatree drama, and there were the following performance troupes: 3 Khon Sod, 7 Likay, 1 Ram Tone, and 23 Chatree drama. The details of each type of performances are as follows: 1. Khon Sod is a performance originated

from villagers who sang and danced. It is based on various types of performances such as Nang Talung, Khon, Chatree drama, and Likay which normally show the story of Ramayana and some characters are sometimes added to these fast-paced and humorous-story performances. 2. Likay originated from the recitation of praise and was introduced in Thailand by Muslims in the south. It is an entertainment that conveys the performance through singing, dancing, dialogues, and gestures that the audience can understand. Its performance elements have been developed according to audience's interest. 3. Ram Tone is a folk song performed by memorizing lyrics without written notes. The reason why it is called "Ram Tone" is that the performance uses the "Tone" that looks like a single-faced drum as the main instrument for creating rhythm. Male and female performers sing and dance in a circle and act according to the song. 4. Chatree drama is a show for entertainment and a ritual of belief in the performance. It served as an offering to the sacred things when people get what they want. It features a fast-paced, playful, and humorous manner through singing and dialogues in the lyrics to increase understanding.

Keywords : Folk performance, Central region, Ang Thong Province

บทนำ

การแสดงพื้นบ้านในจังหวัดอ่างทอง เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่อาจจะกล่าวได้ว่ามีมาช้านานตั้งแต่สมัยอยุธยาเป็นการแสดงที่มุ่งเน้นความสนุกสนาน การแสดงออกซึ่งอารมณ์ไหวพริบปฏิภาณ การใช้ภาษา ความเชื่อ ศาสนา ขนบประเพณี เป็นต้น

จังหวัดอ่างทองปรากฏในพระราชพงศาวดารสมัยอยุธยาถึงบทบาทความสำคัญ โดยเฉพาะในรัชสมัยของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ทำเลที่ตั้งและ

สภาพทางภูมิศาสตร์ที่ประกอบด้วยที่ราบลุ่มและแม่น้ำ ซึ่งมีส่วนที่ทำให้มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตและการทำมาหากิน ความอุดมสมบูรณ์กลายเป็นแหล่งกสิกรรมและเป็นแหล่งสร้างสมศิลปะ ประเพณี และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ จังหวัดอ่างทองมีเนื้อที่ประมาณ 981 ตารางกิโลเมตร แบ่งเขตการปกครองเป็น 7 อำเภอ เป็นจังหวัดที่มีการร้องรำและการละเล่นพื้นบ้านอันเป็นวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีชื่อเสียงคือ เพลงพื้นบ้านและการละเล่นพื้นบ้าน (กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2534, น.1-6)

ประยูรท์ จันทรโอชา นายกรัฐมนตรี กล่าวว่า มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเป็นสิ่งล้ำค่าของชาติที่บรรพชนไทยได้สร้างสรรค์ไว้อย่างประณีต ตั้งแต่อดีต อีกทั้งยังเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าควรแก่การอนุรักษ์ และดำรงไว้เป็นมรดกของชาติอย่างยั่งยืน (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม, 2556, น.2)

ชาย นครชัย อธิบดีกรมส่งเสริมวัฒนธรรม กล่าวว่า วัฒนธรรมคือ ผลลัพธ์แห่งความเจริญรุ่งเรืองที่มนุษยชาติสร้างสรรค์ ส่งสม และสืบทอดเป็นมรดกทางวัฒนธรรมทางสังคมจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมด้านวรรณกรรมพื้นบ้าน ภาษา ศิลปะการแสดง แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม ประเพณี และเทศกาลการละเล่นพื้นบ้าน (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม, 2561, น.8)

เพลงพื้นบ้าน คือ บทร้อยกรองของชาวบ้านที่สืบทอดต่อกันมา ลักษณะที่เด่นชัดของเพลงพื้นบ้านคือ ความเรียบง่ายของบทร้อยกรอง ความเป็นอิสระทางภาษาและลีลา ความเป็นมาจากวิถีชีวิตของคนในสังคมเกษตรกรรมให้เกิดความสามัคคีในหมู่คณะ โดยไม่มีการจดบันทึก เป็นลายลักษณ์อักษร ใช้วิธีการสืบทอดแบบปากต่อปาก (Oral Tradition) (สุจิต บัวพิมพ์, 2538, น.28-30)

อาจกล่าวได้ว่า การแสดงพื้นบ้าน เป็นพื้นฐานของการแสดงทุกชนิด เพราะถ่ายทอดมาจากชีวิตประจำวันที่แสดงออก ซึ่งความคิด ความเชื่อและ

การดำเนินชีวิตที่ได้สร้างสรรค์ขึ้นไว้แล้วถ่ายทอดสืบต่อกันมา ทั้งรูปแบบดั้งเดิม และรูปแบบที่เปลี่ยนไปบ้างตามยุคสมัย (เรณู โกศินานนท์, 2542, น.1-2)

ปัจจุบันนี้วิทยาศาสตร์กำลังเจริญ ความสนใจของประชาชนทั่วโลกอยู่ที่ความเจริญศิลปะการละครนั้นเป็นของเก่าค่อย ๆ พัฒนาการมานับเป็นศตวรรษ วิทยุโทรทัศน์เป็นเครื่องอิเล็กทรอนิกส์เกิดใหม่ การแสดงก็ปรับให้เข้ากับเครื่อง วิทยุโทรทัศน์ และมีการปรับกลวิธีของการแสดง (บุญเหลือ เทพยสุวรรณ ม.ล., 2528, น.108-117)

ดังจะเห็นได้ว่าภูมิปัญญาการแสดงพื้นบ้านในจังหวัดอ่างทองเป็น ศิลปวัฒนธรรมของกลุ่มชนที่มีอยู่ในทุกอำเภอของจังหวัด มีมากมายหลาย ประเภทและหลายคณะด้วยกัน ศิลปินและคณะการแสดงที่มีความรู้ ความสามารถมีชื่อเสียง มีรูปแบบการร้องและการแสดงที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเองอยู่มากมาย

ด้วยเหตุผลดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษารวบรวม ข้อมูลการแสดงพื้นบ้านภาคกลางในจังหวัดอ่างทอง ประเภทการแสดง และ คณะการแสดง มรดกทางวัฒนธรรมการแสดงพื้นบ้านภาคกลางในจังหวัดอ่างทอง

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อรวบรวมข้อมูลประเภทการแสดง และคณะการแสดงพื้นบ้าน ภาคกลางในจังหวัดอ่างทอง
2. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของรูปแบบการแสดงพื้นบ้านภาคกลาง ในจังหวัดอ่างทอง

ขอบเขตของการวิจัย

คณะการแสดงพื้นบ้านภาคกลางในจังหวัดอ่างทอง ที่ทำการแสดงเป็น ระยะเวลาไม่น้อยกว่า 20 ปี จนถึงปัจจุบันปี พ.ศ. 2565

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การแสดงพื้นบ้านภาคกลางในจังหวัดอ่างทอง ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research Methodology) มีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

1. ศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสาร หนังสือ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ ภูมิปัญญาการแสดงพื้นบ้านในจังหวัดอ่างทอง การศึกษาวิเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้อง (Document Analysis)
2. การลงพื้นที่เก็บข้อมูลจากผู้มีความรู้ด้านภูมิปัญญาพื้นบ้านภาคกลาง ศิลปินพื้นบ้าน หัวหน้าคณะกรรมการแสดงพื้นบ้านในจังหวัดอ่างทอง โดยการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Observation) และไม่มีส่วนร่วม (Non-Participatory Observation) การสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการ (Formal Interview) และไม่เป็นทางการ (Informal Interview) การลงพื้นที่เก็บข้อมูลในทุกอำเภอของจังหวัดอ่างทอง รวม 7 อำเภอ
3. รวบรวมข้อมูลเพื่อวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์
4. จัดการสนทนากลุ่ม (Focus Group) โดยนักวิชาการ ศิลปิน และผู้ที่เกี่ยวข้องกับการแสดงพื้นบ้านภาคกลางในจังหวัดอ่างทอง
5. เรียบเรียงข้อมูลทั้งหมดก่อนนำมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ อภิปรายผล และสรุปผลการวิจัย

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จากการสังเกต การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม การทำแบบสอบถาม และทำการตรวจสอบความถูกต้องและความสมบูรณ์ของข้อมูล โดยจัดเลือกเฉพาะข้อมูลที่มีเนื้อหาที่มีส่วนสำคัญและเกี่ยวข้อง นำเสนอข้อมูลตามวัตถุประสงค์ และนำเสนอแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การแสดงพื้นบ้านภาคกลางในจังหวัดอ่างทอง สามารถสรุปสาระสำคัญโดยแบ่งตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยเป็น 2 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 เพื่อรวบรวมข้อมูลประเภทการแสดง และคณะกรรมการแสดงพื้นบ้านภาคกลางในจังหวัดอ่างทอง

การศึกษาข้อมูลคณะกรรมการแสดงพื้นบ้านภาคกลางในจังหวัดอ่างทอง ที่จัดการแสดงมาแล้วไม่น้อยกว่า 20 ปี จนถึงปี พ.ศ. 2565 มีอยู่ 4 ประเภท โดยมีรายละเอียดจำนวน และรายชื่อคณะกรรมการแสดง ดังนี้

1. การแสดงโขนสด จำนวน 3 คณะ ได้แก่ 1. คณะชั้นสำรวยศิลป์
2. คณะศิษย์ชั้นสำรวยศิลป์ และ 3. คณะพรพิชญ์
2. การแสดงลิเก จำนวน 7 คณะ ได้แก่ 1. คณะลิเกพลายงาม ลูกมหาราช 2. คณะลิเกจำรูญ ศิษย์คุณป. 3. คณะลิเกรางวัลตุ๊กตาทองคำ วัดสระแก้วรุ่น 1 4. คณะลิเกฟ้าใหม่ศิษย์หอมหวล 5. คณะลิเกไชยา-แอน มิตรชัย 6. คณะลิเกสมศักดิ์ ลูกอ่างทอง และ 7. คณะลิเกตลกรูปหล่อ ต่อหลานนายต้า
3. การแสดงรำโทน จำนวน 1 คณะ ได้แก่ คณะรำโทนสามโก้
4. การแสดงละครชาตรี จำนวน 23 คณะ ได้แก่ 1. คณะสำเนียง ลูกป่าโมก 2. คณะพะเยาว์ ลูกป่าโมก 3. คณะทองเจือ เปรมจิต 4. คณะนารี รุ่งเรืองศิลป์ 5. คณะจีระศักดิ์ ภูศิษย์ ศิษย์หอมหวล 6. คณะน้ำอ้อย ภิรมย์ศิลป์ 7. คณะสนธยา นาฏศิลป์ 8. คณะจิวราย รุ่งเรืองศิลป์ 9. คณะสมจิตร รุ่งเรืองศิลป์ 10. คณะนารี คชนองศิลป์ 11. คณะจ.จินตนา เจียมจิตร ศิษย์นารายณ์ 12. คณะอนันต์ รุ่งสว่าง 13. คณะศรีนวล ยอดรัก 14. คณะศ. รุ่งสุริยา นำศิลป์ 15. คณะฟ้าใส มาลัยพร 16. คณะจำลอง เจริญศิลป์ 17. คณะวิชาญ สำรวยศิลป์ 18. คณะส.พยงค์ นำศิลป์ 19. คณะจันทร์ฉาย วิเศษศิลป์ 20. คณะศ.เพ็ญศรี อุษา นำศิลป์ 21. คณะนันทยา วยรุ่ง 22. คณะส.เชองค์ศิลป์ และ 23. คณะส.รัตนาศรีอวัลย์

ตอนที่ 2 เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของรูปแบบการแสดงพื้นบ้านภาคกลางในจังหวัดอ่างทอง

1. การแสดงโขนสด

1.1 การแสดงโขนสดคณะชั้นสำรวยศิลป์

คณะสำรวยศิลป์ ก่อตั้งโดยนายชั้น ปานเจริญ และ สืบทอดโดยนายศุภกฤต จันทโชติ หลานชายหัวหน้าคณะโขนสดชั้นสำรวยศิลป์ คือ นายศุภกฤต จันทโชติ เกิดเมื่อวันที่ 29 มกราคม พ.ศ. 2487 อายุ 77 ปี ปัจจุบันตั้งอยู่บ้านเลขที่ 1/24 หมู่ 6 ตำบลบางเสด็จ อำเภอป่าโมก จังหวัดอ่างทอง โทร 089-809-3050 อัตราค่าบริการเริ่มตั้งแต่ 15,000 - 65,000 บาท ขึ้นอยู่กับตอนที่ทำการแสดงและระยะทางการเดินทาง (ศุภกฤต จันทโชติ, 2565)

ภาพที่ 1 โขนสดคณะชั้นสำรวยศิลป์

(ที่มา : ศุภกฤต จันทโชติ, 2565)

1.2 การแสดงโขนสดคณะศิษย์ชั้นสำรวยศิลป์

คณะศิษย์ชั้นสำรวยศิลป์ เริ่มต้นจากการรวมตัวของ ลูกศิษย์ครูชั้น ปานเจริญ ที่เป็นผู้แสดงอยู่ในคณะชั้นสำรวยศิลป์ ได้ตั้งเป็นคณะศิษย์ชั้นสำรวยศิลป์โดยนางพิศมัย ชูเชิด เกิดเมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน พ.ศ. 2500 อายุ 64 ปี ปัจจุบันตั้งอยู่บ้านเลขที่ 19 หมู่ 5 ตำบลย่านซื่อ อำเภอเมือง

อ่างทอง จังหวัดอ่างทอง โทร 086-772-2465 อัตราค่าบริการค่าจ้างประมาณ 65,000 - 70,000 บาท ขึ้นอยู่กับระยะเวลา (พิศมัย ชูเชิด, 2565)

ภาพที่ 2 โขนสดคณะศิษย์ชั้นสำรวจศิลป์
(ที่มา : สันติเวช โสภา, 2565)

1.3 การแสดงโขนสดคณะพรพิชญ์

คณะพรพิชญ์ ก่อตั้งโดยนายพิชญ์ พัยควงษ์ ตั้งชื่อคณะในช่วงแรกว่า คณะสหพาร์มวิเศษศิลป์ เพื่อเป็นการให้เกียรติแก่ผู้ให้การสนับสนุน ในเวลาต่อมาการสนับสนุนงบประมาณถูกยกเลิก จึงได้เปลี่ยนชื่อเป็นคณะพรพิชญ์ ปัจจุบันหัวหน้าคณะ คือ นายพิชญ์ พัยควงษ์ อายุ 80 ปี ปัจจุบันตั้งอยู่บ้านเลขที่ 24 หมู่ 10 ตำบลม่วงเตี้ย อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง โทร 087-152-1041 อัตราค่าบริการประมาณ 65,000 - 80,000 บาท ขึ้นอยู่กับระยะเวลาทำการแสดงและระยะเวลา (พิชญ์ พัยควงษ์, 2565)

ภาพที่ 3 นายพิชณ พยัคฆ์ หัวหน้าคณะพรพิชณ
(ที่มา : สมพล เสี่ยงวงศ์, 2565)

ขั้นตอนการแสดงโขนสดของทั้ง 3 คณะ มีความคล้ายคลึงกัน โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1. บุชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่อสถานที่ที่ไปทำการแสดง
2. เครื่องกำหนดเพื่อบูชาครู
3. ปี่พาทย์โหมโรงเป็นสัญญาณของการเริ่มต้นการแสดง
4. การไหว้ครู ฤๅษีจะใช้ผู้ที่อาวุโสแต่งกายเป็นฤๅษี มีการร้องบทไหว้ครู และทำหน้าที่ประกาศเรื่องราวที่จะแสดง
5. รำถวายมือเป็นการรำเพื่อบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์
6. เริ่มการแสดงโขนสด
7. บรรเลงกลองตุ๊ก ตีโทน เพื่อจบการแสดง
8. นักแสดงขอขมาลาโทษหลังจบการแสดง

องค์ประกอบการแสดงโขนสดของทั้ง 3 คณะ มีความคล้ายคลึงกัน โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1. แสดงเรื่อง รามเกียรติ์
2. ดนตรีประกอบการแสดงใช้ปี่พาทย์เครื่องห้าหรือปี่พาทย์มอญ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับราคาการแสดงและงบประมาณของทางคณะเจ้าภาพ และมีเครื่องประกอบจังหวะ ได้แก่ กลองโทน กลองตุ๊ก ชลุ่ม ฉิ่ง ฉาบ กรับ
3. การขับร้อง ผู้แสดงจะเป็นผู้ร้องและเจรจาเอง กระบวนการร้องได้แบบอย่างมาจากลิเกและหนังตะลุง
4. ฉาก แสง สี ฉากใช้การวาดภาพลงบนผืนผ้าใบ และมีเตียงให้ตัวละครตัวเอก ซึ่งจะอยู่กึ่งกลางของเวที
5. การแต่งกาย

มีลักษณะตามประเภทของตัวละคร เช่น ตัวลิง ตัวยักษ์ ตัวพระ ชุดการแสดง ปักด้วยเลื่อมและลูกปัด 6. อุปกรณ์การแสดง เช่น หอก พระขรรค์ ศร เป็นต้น

2. การแสดงลิเก

2.1 คณะลิเกพलयงาม ลูกมหาราช

คณะลิเกพलयงาม ลูกมหาราช เดิมมีชื่อว่า “คณะละอองทิพย์ ลูกมหาราช” ก่อตั้งขึ้นโดยนายละอองทิพย์ เฉลยอาจ (บิดา) ส่งต่อมาถึงนายบำเพ็ญ เฉลยอาจ (บุตร) ซึ่งเป็นหัวหน้าคณะคนปัจจุบัน และได้เปลี่ยนชื่อคณะในปี พ.ศ. 2533 เป็นคณะพलयงามลูกมหาราช นายบำเพ็ญ เฉลยอาจ อายุ 53 ปี ปัจจุบันตั้งอยู่บ้านเลขที่ 327/ค ตำบลป่าโมก อำเภอป่าโมก จังหวัดอ่างทอง 14130 โทร 089-987-592

รูปแบบการแสดงหรือเรื่องที่นิยมแสดง ได้แก่ เรื่องบุญทิ้งเรื่องไอ้ไข่ เรื่องชายผ้าเหลือง เรื่องลูกแก้วเมียขวัญ (บำเพ็ญ เฉลยอาจ , 2565)

ภาพที่ 4 ลิเกคณะพलयงาม ลูกมหาราช

(ที่มา : วรณา ไหมทอง, 2565)

2.2 คณะลิเกจำรูญ

คณะลิเกจำรูญ เริ่มก่อตั้งเมื่อปีพ.ศ. 2521 โดยนายจำรูญ คำมี และได้เสียชีวิตลงเมื่อปี พ.ศ. 2563 นางสาวรุ่งจรัส คำมี เป็นผู้สืบทอดคณะต่อมา ปัจจุบันตั้งอยู่บ้านเลขที่ 119 หมู่ 4 ตำบลบ้านอิฐ อำเภอมืองอ่างทอง จังหวัดอ่างทอง 14000 โทร 080-109-0704

รูปแบบการแสดง เรื่องที่นิยมแสดง เช่น เรื่อง จ.เจ้า
จ.โจร เรื่องน้อยวาสนา (รุ่งจรัส คำมี, 2565)

2.3 คณะลิเกรางวัลตุ๊กตาทองคำ วัดสระแก้ว รุ่น 1

คณะลิเกรางวัลตุ๊กตาทองคำ วัดสระแก้ว รุ่น 1 เริ่ม
ก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2522 จากหลวงพ่อบัณฑิตโก ท่านได้รับอุปการะเลี้ยงดู
เด็ก ๆ เป็นจำนวนมาก จึงหาครุมาฝึกหัดลิเกให้กับเด็ก ๆ และใช้ชื่อคณะลิเก
วัดสระแก้วมีตั้งแต่รุ่น 1 ถึงรุ่น 8 โดยปัจจุบันมีนางสาวเพชรพรรณ คงแก้ว
เป็นผู้ดูแลคณะ ปัจจุบันตั้งอยู่บ้านเลขที่ 132 หมู่ 6 ตำบลบางเสด็จ อำเภอบาง
ป่าโมก จังหวัดอ่างทอง 14130 โทร 085-966-4663

รูปแบบการแสดงหรือเรื่องที่แสดงเป็นแนวละคร
พื้นบ้าน เช่น เรื่อง พระอภัยมณี (เพชรพรรณ คงแก้ว, 2565)

ภาพที่ 5 ลิเกคณะรางวัลตุ๊กตาทองคำ วัดสระแก้ว รุ่น 1

(ที่มา : เพชรพรรณ คงแก้ว, 2565)

2.4 คณะลิเกฟ้าใหม่ ศิษย์หอมหวล

คณะลิเกฟ้าใหม่ ศิษย์หอมหวล เริ่มก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ.
2524 โดยนายขวัญชัย ศิษย์หอมหวล เป็นเจ้าของคณะ และมีนายประพันธ์ศักดิ์
โตประมาณ ได้รับการถ่ายทอดการแสดงและเป็นผู้สืบทอดต่อมา ปัจจุบันตั้งอยู่
บ้านเลขที่ 24 หมู่ 2 ตำบลอ่างแก้ว อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง 14120
โทร 099-101-9101

รูปแบบการแสดงหรือเรื่องที่นิยมแสดง เช่น เรื่อง เสน่ห์นางโจร เรื่องขวัญใจจอมโจร เรื่องคนใจบาป (ประพันธ์ศักดิ์ โตประมาณ, 2565)

ภาพที่ 6 ลิเกคณะฟ้าใหม่ ศิษย์หอมหวล
(ที่มา : ประพันธ์ศักดิ์ โตประมาณ, 2565)

2.5 คณะลิเกไชยา - แอน มิตรชัย

คณะลิเกไชยา - แอน มิตรชัย เริ่มก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2525 โดยนายสมศักดิ์ สมบูรณ์ ได้นำบุตรชาย คือ เด็กชายเสมา สมบูรณ์ (ไชยา มิตรชัย) ไปฝากไว้กับหลวงพ่อบุบ ชันติโก เจ้าอาวาสวัดสระแก้ว จังหวัดอ่างทอง ซึ่งได้ฝึกให้และใช้ชื่อในการแสดงว่า ไชยา มิตรชัย จนกระทั่งหลวงพ่อบุบมรณภาพ จึงแยกออกมาตั้งคณะของตัวเองในนาม คณะลิเกไชยา - แอน มิตรชัย โดยมีนางสาวปรียา สมณะบารมี เป็นเจ้าของคณะ อายุ 37 ปี ปัจจุบันตั้งอยู่บ้านเลขที่ 85/4 หมู่ 3 ตำบลสีร้อย อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง 14110 โทร 081-910-4663

รูปแบบการแสดงของคณะลิเกไชยา - แอน มิตรชัย เป็นคณะที่อนุรักษ์ลิเกแบบดั้งเดิม และมีการปรับปรุงรูปแบบในการแสดงให้ทันสมัย เรื่องที่นิยมแสดง เรื่องคชสิงห์ เรื่องลูกที่ถูกลืม เป็นต้น (ปรียา สมณะบารมี, 2565)

ภาพที่ 7 ลิเกคณะไชยา - แอน มิตรชัย
(ที่มา : นายสมศักดิ์ ใจกว้าง, 2565)

2.6 คณะลิเกสมศักดิ์ ลูกอ่างทอง

คณะลิเกสมศักดิ์ ลูกอ่างทอง เริ่มก่อตั้งเมื่อประมาณ ปี พ.ศ. 2529 โดยนายสมศักดิ์ อนุลี เป็นเจ้าของคณะ ปัจจุบันตั้งอยู่บ้านเลขที่ 89/6 หมู่ 3 ตำบลจำปาหล่อ อำเภอเมืองอ่างทอง จังหวัดอ่างทอง 14000 โทร 064-969-1522

รูปแบบการแสดงมีการดำเนินเรื่องกระชับผู้ชมเข้าใจ เนื้อเรื่องได้ง่าย เรื่องที่นิยมแสดง เช่น เรื่องยุพราชสามร่าง เรื่องเธอคือดวงใจ เป็นต้น (สมศักดิ์ อนุลี, 2565)

ภาพที่ 8 ลิเกคณะสมศักดิ์ ลูกอ่างทอง
(ที่มา : สมศักดิ์ อนุลี, 2565)

2.7 คณะลิเกตลกруппหล่อ ต่อหลานนายตา

คณะลิเกตลกруппหล่อ ต่อหลานนายตา ก่อตั้งเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2544 โดยนายจตุพร เฉลยโชติ เป็นเจ้าของคณะ และใช้ชื่อว่า คณะลิเกตลกруппหล่อ ต่อหลานนายตา ปัจจุบันตั้งอยู่บ้านเลขที่ 153/ค ตำบลป่าโมก อำเภอป่าโมก จังหวัดอ่างทอง 14130 โทร 084-002-2333

รูปแบบการแสดงจะเน้นตัวตลกเป็นหลัก เน้นเรื่องราวที่สนุกสนาน แบบพื้นบ้าน เรื่องที่นิยมแสดงมักเป็นเรื่องเกี่ยวกับละครพื้นบ้าน (จตุพร เฉลยโชติ, 2565)

ภาพที่ 9 ลิเกคณะตลกруппหล่อ ต่อหลานนายตา

(ที่มา : จตุพร เฉลยโชติ, 2565)

จากการศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลการแสดงลิเก ทั้ง 7 คณะ พบว่าคณะลิเกที่มีความน่าสนใจทั้งในด้านการดำเนินเรื่องราว ความโดดเด่นของศิลปิน รูปแบบการแสดง และได้รับความนิยม คือ คณะไชยา - แอน มิตรชัย ผู้วิจัยจึงเลือกที่จะศึกษาองค์ประกอบการแสดงลิเกคณะไชยา - แอน มิตรชัย ดังนี้

องค์ประกอบการแสดง การนำลิเกมาผสมผสานกับละครเวที ใช้การท่องจำบทกลอน และได้พัฒนารูปแบบเครื่องแต่งกายให้

ทันสมัย เหมาะสมกับบทบาทของตัวละคร เครื่องดนตรีประกอบการแสดงมีการนำเครื่องดนตรีสากลผสมผสานกับเครื่องดนตรีไทย

3. การแสดงรำโทน

3.1 การแสดงรำโทนคณะสามโก้

การเล่นรำโทนของหมู่บ้านสามโก้ได้รับการฟื้นฟูขึ้นในปี พ.ศ. 2521 โดยอดีตผู้ใหญ่ทองอาบ ไช้แก้ว ใช้ชื่อคณะว่า “รำโทนสามโก้” โดยใช้เครื่องดนตรี รำมะนา กรับ และฉิ่งในการเล่น นักดนตรีจะเป็นผู้ร้องและผู้นำด้วย ซึ่งลักษณะการรำเป็นคู่ ๆ ทำรำจะเป็นการรำตามบทร้อง การแต่งกายผู้หญิงนุ่งโจงกระเบน ห่มสไบ ผู้ชายนุ่งกางเกงขายาว เสื้อคอกลมแขนสั้นเป็นเสื้อผ้าพื้นหรือลายดอกมีผ้าขาวม้าคาดเอว มีลำดับขั้นตอนการแสดง ดังนี้

1. การไหว้ครู
2. การร้องเพลงจะมีพ่อเพลงเป็นต้นเสียงในการขึ้นเพลง
3. ผู้รำยืนเรียงแถวหน้ากระดานสลับชายหญิงตามจำนวนคู่รำ ต่อจากนั้นผู้รำเดินเป็นวงกลม เพื่อร่วมร้องและรำทำท่าทางตามบทร้อง (ทองอาบ ไช้แก้ว, 2565)

ภาพที่ 11 การแสดงรำโทนคณะสามโก้
(ที่มา : กานต์ มาลาวงษ์, 2565)

4. การแสดงละครชาตรี

คณะละครชาตรีในจังหวัดอ่างทอง มีจำนวน 23 คณะ จากการศึกษพบว่า คณะการแสดงที่ยังคงรักษารูปแบบการแสดงและเป็นที่ยอมรับมีอยู่ด้วยกัน 4 คณะ ได้แก่ 1. คณะนารี รุ่งเรืองศิลป์ 2. คณะนารี คชนองศิลป์ 3. คณะสำเนียง ลูกป่าโมก และ 4. คณะสีนวล ยอดรัก โดยขั้นตอนการแสดงของแต่ละคณะมีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน ดังนี้

4.1 คณะนารี รุ่งเรืองศิลป์

คณะนารี รุ่งเรืองศิลป์ มีนายสาคร เสนาะจิต เป็นผู้ก่อตั้ง และปัจจุบันมีนายมนัส ทองแท้ เป็นหัวหน้าคณะ ซึ่งได้รับการเลี้ยงดูและเติบโตมาในคณะตั้งแต่เด็ก ๆ ทำให้มีความรู้ทางด้านละครชาตรี จึงได้เป็นผู้สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน โดยนายมนัส ทองแท้ เกิดเมื่อวันที่ 16 พฤษภาคม พ.ศ. 2541 อายุ 23 ปี ปัจจุบันตั้งอยู่บ้านเลขที่ 81 หมู่ 2 ตำบลทางพระ อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง โทร 088-277-9278 (มนัส ทองแท้, 2565)

ภาพที่ 12 ละครชาตรีคณะนารี รุ่งเรืองศิลป์

(ที่มา : มนัส ทองแท้, 2565)

4.2 คณะนารี คณะนางศิลป์

นางหลัง พริพล เป็นผู้ก่อตั้งคณะ เมื่อนางหลัง พริพล เสียชีวิตลงนางพิศมัย ชูเชิด (บุตรสาว) ซึ่งได้เรียนการแสดงละครชาตรีจาก มารดาเป็นผู้สืบทอดคณะต่อมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งนางพิศมัย ชูเชิด เกิดวันที่ 17 พฤศจิกายน พ.ศ. 2500 อายุ 65 ปี ปัจจุบันตั้งอยู่บ้านเลขที่ 19 หมู่ 5 ตำบล ย่านซื่อ อำเภอเมืองอ่างทอง จังหวัดอ่างทอง โทร 086-772-2422 อัตรา ค่าบริการประมาณ 5,000 - 10,000 บาท ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับระยะเวลา (พิศมัย ชูเชิด, 2565)

ภาพที่ 13 ละครชาตรีคณะนารีคณะนางศิลป์
(ที่มา : พิศมัย ชูเชิด, 2565)

4.3 คณะสำเนียง ลูกป่าโมก

นางสำเนียง เป็นผู้ก่อตั้งคณะสำเนียง ลูกป่าโมก และ หัดละครให้กับลูกหลาน ต่อมาได้มอบคณะละครให้กับนางบุญเตือน เฉลยโชติ (ลูกสะใภ้) และได้สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งนางบุญเตือน เฉลยโชติ อายุ 66 ปี ปัจจุบันตั้งอยู่บ้านเลขที่ 153/ค หมู่ 3 ตำบลป่าโมก อำเภอป่าโมก จังหวัด อ่างทอง โทร 089-540-8559 อัตราค่าบริการ 5,000 -10,000 บาท ขึ้นอยู่กับ ระยะเวลา (บุญเตือน เฉลยโชติ, 2565)

ภาพที่ 14 ละครชาตรีคณะสำเนียง ลูกป่าโมก

(ที่มา : บุญเตือน เฉลยโชติ, 2565)

4.4 คณะสีนวล ยอดรัก

นายถนอม บัวสุวรรณ เป็นผู้ก่อตั้งคณะละครชาตรี และลิเก เมื่อมีอายุมากขึ้นจึงให้นายอนันต์ บัวสุวรรณ (ลูกชาย) เป็นผู้สืบทอดต่อ และได้มอบหมายให้นางสว่าง บัวสุวรรณ (ภรรยา) เป็นหัวหน้าคณะ ซึ่งนางสว่าง บัวสุวรรณ อายุ 71 ปี ปัจจุบันตั้งอยู่บ้านเลขที่ 103 หมู่ 5 ตำบลท่าช้าง อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง โทร 089-242- 6086 อัตราค่าจ้างประมาณ 3,500 - 10,000 บาท ขึ้นอยู่กับระยะเวลาทาง (สว่าง บัวสุวรรณ, 2565)

ภาพที่ 15 ละครชาตรีคณะศรีนวล ยอดรัก
(ที่มา : มนัส ทองแท้, 2565)

องค์ประกอบการแสดง ผู้วิจัยได้ศึกษาทั้ง 4 คณะ มีรูปแบบที่คล้ายคลึงกัน โดยมีรายละเอียด ดังนี้ เมื่อถึงสถานที่แสดงจะทำการไหว้ครู จากนั้นปีพาทย์จะบรรเลงโหมโรง ผู้แสดงร้องเพลงชาตรีหน้าโรง และดำเนินการแสดงตั้งแต่เวลา 11.00 - 12.00 น. พักหนึ่งชั่วโมงและแสดงต่อไปจนถึงเวลา 15.00 น. เมื่อแสดงเสร็จจะร้องเพลงชาตรี อวยพรครูบาอาจารย์ เจ้าภาพและผู้ชม เรื่องที่แสดง เช่น สังข์ทอง แก้วหน้าม้า และหลวิชัย ดนตรีประกอบการแสดง ใช้วงปีพาทย์เครื่องห้า ใช้ฉากท้องพระโรงเพียงฉากเดียว การแต่งกายเป็นชุดยีนเครื่อง ยกเว้นตัวตลกจะไม่บังคับเรื่องการแต่งกาย อุปกรณ์การแสดง เช่น ดาบ ไม้รบ ไซ้ไม้ไผ่หลากหลาย ทั่วๆ ทั่วๆ ทั่วๆ เรียกว่า ไม้ตะขาน

สรุปผลการวิจัยข้อมูลพื้นฐานประเภทการแสดงและคณะการแสดงพื้นบ้านภาคกลาง ในจังหวัดอ่างทองจากการศึกษาและลงพื้นที่พบการแสดงพื้นบ้านในจังหวัดอ่างทองอยู่ 4 ประเภท และมีคณะการแสดงพื้นบ้านที่กระจายอยู่ในแต่ละอำเภอเป็นจำนวนมาก ลักษณะของรูปแบบการแสดงมี

ความคล้ายคลึงกันมีบางขณะที่มีความถนัดในด้านการแสดงต่าง ๆ ก็พยายามสร้างอัตลักษณ์ให้เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง

อภิปรายผลการวิจัย

การบริหารจัดการรูปแบบการแสดงเป็นการอนุรักษ์และพัฒนาสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรม การแสดงพื้นบ้านภาคกลางในจังหวัดอ่างทอง ซึ่งในปัจจุบันพบว่าการแสดงพื้นบ้านบางประเภทได้สูญหายไปไม่มีคณะกรรมการแสดงหรือผู้สืบทอด เนื่องจากรูปแบบการแสดงพื้นบ้านจำเป็นที่จะต้องมีการรักและการฝึกฝนทักษะให้เกิดความชำนาญ สภาพสังคมในปัจจุบันมีสื่อต่าง ๆ เข้ามาในการให้ความบันเทิงในหลากหลายรูปแบบส่งผลให้ศิลปะการแสดงพื้นบ้านไม่ได้รับความนิยม

ประเด็นที่หนึ่ง ผลการวิจัยในด้านข้อมูลพื้นฐานประเภทการแสดงและคณะกรรมการแสดงพื้นบ้านภาคกลางในจังหวัดอ่างทอง ถึงแม้ว่าคณะกรรมการแสดงที่สำรวจข้อมูลมีอยู่มากมายหลายคณะแต่การแสดงบางประเภทได้สูญหายไปเพราะบุคคลเหล่านี้โดยส่วนใหญ่ได้ยึดการแสดงพื้นบ้านเป็นอาชีพหลัก ทักษะความชำนาญเกิดขึ้นจากประสบการณ์การแสดงจริง เมื่อสภาพความเปลี่ยนแปลงทางสังคมด้านสื่อบันเทิงที่มีความทันสมัยมากขึ้น จึงทำให้ศิลปินเหล่านี้ขาดรายได้ส่งผลให้ไม่ได้รับความนิยมในอนาคต จึงทำให้การแสดงพื้นบ้านซึ่งที่เป็นศิลปะประจำชาติอาจสูญหายได้

ประเด็นที่สอง ประวัติความเป็นมา รูปแบบการแสดงพื้นบ้านภาคกลางในจังหวัดอ่างทอง แต่ละประเภทแต่ละคณะมีประวัติความเป็นมาที่สืบทอดกันมาเป็นเวลานาน รูปแบบการแสดงมีการพัฒนาปรับเปลี่ยนให้เข้ากับยุคสมัยและความต้องการของผู้ชม การนำเทคโนโลยีมาใช้ในการแสดงหรือสื่อในการประชาสัมพันธ์ เพื่อการคงอยู่และอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของชาติ

กิตติกรรมประกาศ

บทความเรื่อง การแสดงพื้นบ้านภาคกลางในจังหวัดอ่างทอง งานวิจัยนี้ ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.) ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2565

เอกสารอ้างอิง

- กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. (2556). มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมแห่งชาติ. *ว. วัฒนธรรม*. 52(2), 1-8.
- กระทรวงศึกษาธิการ. กรมวิชาการ. (2534). *อ้างอิงอยู่ข้างอุ้งน้ำแห่งที่ราบภาคกลาง*. ครูสภาลาดพร้าว.
- _____. (2561). *โฉนด: มรดกวัฒนธรรมของมนุษยชาติ*. โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- กานต์ มาลาวงษ์. (2565). *การแสดงรำโทนคณะสามโก* [ภาพถ่าย]. วิทยาลัยนาฏศิลป์อ่างทอง.
- จตุพร เฉลยโชติ. (หัวหน้าคณะลิเกเตलगรูปหล่อ ต่อหลานนายดำ). สัมภาษณ์, 10 มิถุนายน 2565.
- _____. (2565). *ลิเกคณะตलगรูปหล่อ ต่อหลานนายดำ* [ภาพถ่าย]. หัวหน้าคณะลิเกเตलगรูปหล่อ ต่อหลานนายดำ.
- ทองอาบ ไชแก้ว. (2565). (หัวหน้าคณะรำโทนสามโก้). สัมภาษณ์, 11 มิถุนายน 2565.
- บำเพ็ญ เฉลยอาจ. (หัวหน้าคณะพलयงมลูกมหาราช). สัมภาษณ์, 10 มิถุนายน 2565.
- บุญเตือน เฉลยโชติ. (หัวหน้าคณะสำเนียงลูกป่าโมก). สัมภาษณ์, 23 มิถุนายน 2565.
- _____. (2565). *ละครชาตรีคณะสำเนียง ลูกป่าโมก* [ภาพถ่าย]. หัวหน้าคณะสำเนียงลูกป่าโมก.
- บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, ม.ล. (2528). *ปกิณกะเกี่ยวกับนาฏศิลป์และการละครของไทย*. โรงพิมพ์เจริญวิทย์การพิมพ์.
- ประพันธ์ศักดิ์ โตประมาณ. (หัวหน้าคณะลิเกฟ้าใหม่ ศิษย์หอมหวาน). สัมภาษณ์, 20 มิถุนายน 2565.
- _____. (2565). *ลิเกฟ้าใหม่ ศิษย์หอมหวาน* [ภาพถ่าย]. หัวหน้าคณะลิเกฟ้าใหม่ ศิษย์หอมหวาน.

ปรียา สมณะบารมี. (หัวหน้าคณะลิเกไชยยา-แอน มิตรชัย). สัมภาษณ์, 20 มิถุนายน 2565.

พิศมัย ชูเชิด. (หัวหน้าคณะนารีคะนองศิลป์). สัมภาษณ์, 17 มิถุนายน 2565.

_____. (2565). *ละครชาตรีคณะนารีคะนองศิลป์* [ภาพถ่าย]. หัวหน้าคณะนารีคะนองศิลป์.

พิชญ พยัควงษ์. (หัวหน้าคณะพรพิชญ). สัมภาษณ์, 2 มิถุนายน 2565.

เพชรพรพรรณ คงแก้ว. (หัวหน้าคณะลิเกวัดสระแก้ว). สัมภาษณ์, 8 มิถุนายน 2565.

_____. (2565). *ลิเกคณะรางวัลตุ๊กตาทองคำ วัดสระแก้ว รุ่น 1* [ภาพถ่าย]. หัวหน้าคณะลิเกวัดสระแก้ว.

มนัส ทองแท้. (หัวหน้าคณะนารีรุ่งเรืองศิลป์). สัมภาษณ์, 22 มิถุนายน 2565.

_____. (2565). *ละครชาตรีคณะนารี รุ่งเรืองศิลป์* [ภาพถ่าย]. หัวหน้าคณะนารีรุ่งเรืองศิลป์.

_____. (2565). *ละครชาตรีคณะศรีนวล ยอดรัก* [ภาพถ่าย]. หัวหน้าคณะนารีรุ่งเรืองศิลป์.

รุ่งจรัส คำมี. (หัวหน้าคณะจำรูญ). สัมภาษณ์, 8 มิถุนายน 2565.

เรณู โกศินานนท์. (2542). *การแสดงพื้นบ้านในประเทศไทย*. ไทยวัฒนาพานิช.

วรรณ ไหมทอง. (2565). *ลิเกคณะพलयงม ลูกมหาราช* [ภาพถ่าย]. ผู้แสดงคณะพलयงม ลูกมหาราช.

ศุภกฤต จันทโชติ. (หัวหน้าคณะชั้นสำรวศิลป์). สัมภาษณ์, 2 มิถุนายน 2565.

_____. (2565). *โขนสดคณะชั้นสำรวศิลป์* [ภาพถ่าย]. หัวหน้าคณะชั้นสำรวศิลป์.

สมพล เสี่ยงวงษ์. (2565). *นายพิชญ พยัควงษ์ หัวหน้าคณะพรพิชญ* [ภาพถ่าย]. ผู้แสดงคณะพรพิชญ.

สมศักดิ์ ใจกว้าง. (2565). *ลิเกคณะไชยา - แอน มิตรชัย* [ภาพถ่าย]. ผู้แสดงคณะไชยา - แอน มิตรชัย.

สมศักดิ์ อนุลี. (หัวหน้าคณะลิเกสมศักดิ์ลูกอ่างทอง). สัมภาษณ์, 10 มิถุนายน 2565.

_____. (2565). *โลกคณะสมศักดิ์ ลูกอ่างทอง* [ภาพถ่าย]. หัวหน้าคณะโลกสมศักดิ์ลูกอ่างทอง.

สว่าง บัวสุวรรณ. (หัวหน้าคณะสืนวนลอยดรัก). สัมภาษณ์, 21 มิถุนายน 2565.

สันติเวช โสภา. (2565). *โฉนสดคณะศิษย์ชั้นสำรวยศิลป์* [ภาพถ่าย]. ผู้แสดงคณะชั้นสำรวยศิลป์.

สุจรีต บัวพิมพ์. (2538). *มรดกไทย*. โอเดียนสโตร์.